

ORIGINALNI NAUČNI RAD

DOI: 10.5937/reci2518067B

UDC: 821.131.1.09-31 Манџони А.
821.133.1.09-31 Ками А.

orcid.org/0009-0000-8443-9931

Milica R. Bulatović¹
Univerzitet u Beogradu
Filološki fakultet

**KUGA KAO METAFORA I OGLEDALO DRUŠTVA:
UPOREDNA ANALIZA KULTURNOG PAMĆENJA BOLESTI
U ROMANIMA *VERENICI* ALESANDRA MANCONIJA I
KUGA ALBERA KAMIJA**

Sažetak: Ovaj rad istražuje upotrebu bolesti kao metafore u romanima *Verenici* Alesandra Manconija i *Kuga* Albera Kamijsa, polazeći od teorijskog okvira koji nudi Suzan Sontag u delu *Bolest kao metafora*. Analiza polazi od pretpostavke da epidemijske naracije, osim što oslikavaju istorijske događaje, oblikuju i prenose kulturno pamćenje kolektivnih kriza, istovremeno razotkrivajući društvene mehanizme moći, moralne dileme i obrasce ponašanja u vreme kriza. Manconijev prikaz kuge u Milanu 17. veka posmatra se kroz prizmu istorijskih, religijskih i društvenih okolnosti tog perioda, dok se Kamijeva alegorijska obrada epidemije analizira u kontekstu egzistencijalističke filozofije i posleratne moralne refleksije. Rad komparativno razmatra: (1) istorijski i društveni okvir oba romana, (2) metaforičku upotrebu kuge, (3) ponašanja ključnih likova kao odraze kolektivnih stavova prema bolesti, te (4) šire društvene kritike utkane u oba narativa. Primenom interdisciplinarnе metodologije koja spaja književnu analizu i istorijsko istraživanje, rad nastoji da pokaže kako kuga, i pored

¹ milica.bulatovic.d@gmail.com

Sontaginog upozorenja na opasnosti metaforičkog pristupa bolesti, ostaje moćno sredstvo književne artikulacije društvene otpornosti, moralne odgovornosti i traganja za smislom u uslovima egzistencijalne pretnje.

Ključne reči: kuga, Verenici, Alesandro Manconi, Alber Kami, bolest kao metafora, Suzan Sontag

Uvod

Književna dela često predstavljaju snažna svedočanstva, odražavajući ne samo neposrednu stvarnost epohe u kojoj nastaju, već i trajne strahove i kolektivna sećanja društava koja se suočavaju s dubokim krizama. To je posebno izraženo u narativima o velikim epidemijama, gde fizička bolest prevazilazi biološki okvir i postaje metafora društvenih problema, razotkrivajući skrivene tenzije, moralne slabosti i složenu dinamiku ljudskih reakcija pod snažnim pritiskom određenih situacija. Ovaj rad ispituje kako Alesandro Manconi (1785–1873) u romanu *Verenici* (*I Promessi Sposi*, ital.) i Alber Kami (1913–1960) u romanu *Kuga* (*La Peste*, fr.) koriste istorijsku i metaforičku dimenziju kuge kako bi promišljali pojam kulturnog pamćenja i njegovu ulogu u oblikovanju društvene percepcije krize. Poseban naglasak biće stavljen na to kako oba romana prikazuju kugu ne samo kao biološki fenomen, već i kao ogledalo koje osvetljava temeljne društvene strukture, etičke dileme i psihološke odgovore zajednice, doprinoseći time kolektivnom razumevanju društvene krize i traume.

Kako primećuje Kaur (2021: 35), narativi o epidemijama retko se iscrpljuju u pukom beleženju medicinskih činjenica, već se oblikuju kao alegorije koje razotkrivaju dublje društvene napetosti i moralne dileme. Narativi o kugi, naročito, često služe kao ogledalo društvenim vrednostima i ranjivostima. Međutim, Suzan Sontag je u svom poznatom delu *Bolest kao metafora* (*Illness as Metaphor*, 1978) upozorila da „bolest nije metafora”, tvrdeći da metaforička tumačenja (poput starog verovanja da je kuga „božji gnev”) pojednostavljaju i dehumanizuju stvarno iskustvo bolesti. Ona ukazuje na to da su takve metafore kroz istoriju podsticale stigmatizaciju i okrivljavanje obolelih, pozivajući na pristup bolesti koji bi bio „što pročišćeniji od metaforičkog mišljenja” (Sontag, 1978: 71–72). Ova Sontagina opaska posebno je značajna za razumevanje načina na koji Manconi i Kami oblikuju svoje narative. Dok se u istorijskoj tradiciji kuga često tumačila kroz religijske ili moralne metafore, koje su je prikazivale kao božju kaznu ili posledicu greha, oba autora nastoje da izbegnu mistifikaciju bolesti i da je prikažu u njenom društvenom i psihološkom dejstvu. Kod Manconija religijski okvir postoji, ali fokus je na ljudskim reakcijama: panici, sujeverju i nasilju koje proističe iz kolektivnog straha. Kod Kamija kuga postaje filozofska

metafora apsurdna i moralni izazov otpora totalitarizmu, povod za razmatranje granica solidarnosti i odgovornosti.

Upravo iz te perspektive i *Verenici* Alesandra Manconija i *Kuga* Albera Kamija mogu se čitati kao ubedljivi primeri književnih dela koja, svako u svom istorijskom i kulturnom kontekstu, pretvaraju iskustvo epidemije u sredstvo preispitivanja društvenih problema i unutrašnjih borbi pojedinca. Time se potvrđuje da bolest u književnom i kulturnom diskursu prevazilazi svoje doslovno značenje i prerasta u metaforu koja odražava psihološke i društvene posledice epidemija, kao i šire transformacije u kolektivnom životu zajednice (Spencer, 2004: 256). Proučavanje kulturnog pamćenja u tom kontekstu omogućava nam da razumemo kako prošla iskustva bolesti oblikuju savremene stavove i ponašanja, dok književna analiza otkriva dinamiku moći inherentnu društvenim odgovorima na krize, ukazujući na to da se nejednakosti neretko produbljuju u vreme raširenog stradanja. Iako nastali u različitim epohama, Manconijev i Kamijev prikaz kuge podsećaju nas da epidemije uvek prevazilaze medicinski okvir, postajući ogledalo društvenih vrednosti i moralnih izbora, što je iskustvo koje i današnje društvo prepoznaje. U tom smislu, refleksije ovih autora ne deluju samo kao istorijski odjek, već kao podsećanje na neprekidnu potrebu da se preispitamo u trenucima kada se suočavamo s kolektivnom krizom. Savremena iskustva, poput pandemije COVID-19, dodatno su pokazala koliko su teme bolesti, kolektivnog straha i društvene solidarnosti trajne i univerzalne.

Metodologija rada zasniva se na interdisciplinarnom pristupu koji kombinuje književnu kritiku, istorijsku analizu i filozofsku refleksiju, omogućavajući da se Manconijev prikaz kuge sagleda u kontekstu 17. veka, a Kamijev u okviru egzistencijalističke misli, čime se objašnjava njihova trajna društvena i kulturna relevantnost. Teorijski oslonac nalazi se u konceptu bolesti kao metafore koji je razvila Suzan Sontag (1978), dok se analiza zasniva na komparativnom proučavanju književnih motiva i diskursa o bolesti. Takav pristup omogućava ispitivanje načina na koji Alesandro Manconi i Alber Kami kroz narativnu strukturu i simboliku bolesti artikulišu društvene i etičke reakcije na krizu.

Istorijski kontekst i društveni uslovi u romanima *Verenici* i *Kuga*

Književnost nije samo umetnost izraza. Ona je ogledalo vremena, sredstvo pamćenja i prenosioca kulturnih vrednosti kroz generacije. Kroz roman, pripovetku ili dramu, književnost beleži ono što često izmiče zvaničnoj istoriji, kao što su svakodnevni običaji, verovanja, jezik naroda, kao i njihove strahove, nade i ideale. Kako objašnjavaju Han i Džahangir, svako književno delo, ma koliko lično ili fiktionalno izgledalo, u sebi nosi trag epohe iz koje potiče (Khan & Jahangeer, 2017: 116). Kulturno pripovedanje menja svoje oblike i načine delovanja naročito kada se u obzir uzmu različiti pristupi većitim motivima književnosti, poput ljubavi i mržnje, ljubomore i ambicije, zajedničkih radosti i tuge, te

pitanjima života i sudbine, prisutnim od samih početaka književnog stvaranja. Upravo takvo preoblikovanje univerzalnih tema možemo pratiti i u Manconijevim *Verenicima*, gde se motivi ljubavi, patnje, vere i moralnog iskušenja isprepliću sa konkretnim istorijskim okolnostima Lombardije 17. veka.

Sam roman u svoja prva dva izdanja nosi podnaslov *storia milanese del secolo decimosettimo* (istorija Milana u sedamnaestom veku), i Manconi ga je zamislio kao priliku da prikaže „un tratto di storia patria più famoso che conosciuto”, tj. epizodu nacionalne istorije poznatu po imenu, ali nedovoljno istraženu (Forgacs, 1985: 129). On nastoji da napravi jasnu razliku između *vero positivo* (istorijske istine) od *verosimile* (fiktionalne verodostojnosti), jer je smatrao da je dužnost pisca da jasno razgraniči činjenicu od izmišljenog. Za njega je svaki pokušaj da se ta granica prikrije predstavljao oblik moralne „obmane” čitaoca, pošto bi čitalac bio naveden da pridaje istu vrstu uverenja i onome što je istorijski potvrđeno i onome što je stvoreno maštom (Forgacs, 1985: 130). U tom smislu, Manconi ne dopušta da se fiktionalni elementi stope s istorijskim do tačke neprepoznatljivosti, već svesno ističe „pukotine” i „frakture” u tekstu. Na taj način roman funkcioniše i kao svojevrсна lekcija iz metodologije istorije, jer čitalac uči ne samo o samom događaju epidemije kuge, već i o tome kako se istorija konstruiše i prenosi.

Ovako posmatrano, i Manconi i Sontag zastupaju ideju da se bolest i istorija ne smeju zasnivati na metaforičkim konstrukcijama, jer one proizvode zablude, već na pažljivom razdvajanju stvarnog i imaginarnog. Zbog ovakvog pristupa, kuga iz 1630. godine u njegovom delu postaje deo italijanskog kulturnog pamćenja, koje čuva pouke o vlasti, veri i ljudskom ponašanju u trenucima krize. U *Istoriji italijanske književnosti* Đulija Feronija naglašava se da je Manconi u romanu *Verenici* temu kuge obradio s izuzetnom pažnjom i opširnošću, posmatrajući je ne samo kao istorijski događaj već i kao ključni okvir za razumevanje ljudske sudbine u uslovima kolektivne nesreće. Kuga iz 1630. godine u romanu nije tek puki narativni dekor, već postaje središnji činilac koji omogućava piscu da prikaže dinamiku straha, nasilja, predrasuda i moralnih iskušenja zajednice. Upravo zbog širine i detaljnosti ove obrade, značajan deo materijala prevazilazio je okvire same romaneskne strukture. Zato je Manconi taj materijal izdvojio i naknadno objavio kao zasebno delo, *Istoriju Stuba srama* (*Storia della colonna infame*), u kojem se fokusira na nepravedne sudske procese protiv navodnih „širitelja kuge” i time pruža još jedno svedočanstvo o tome kako kolektivna psihoza i institucionalna represija mogu oblikovati društveni odgovor na katastrofu (Ferroni, 2009: 168).

Nasuprot tome, Kamijeva *Kuga* (1947) smeštena je u sasvim drugo vreme i mesto, u francusko-alžirski lučki grad Oran četrdesetih godina 20. veka, oslanjajući se na kontekst

velike traume. Kami je roman pisao tokom i nakon Drugog svetskog rata, tokom kojeg je i sam preživeo nacističku okupaciju Francuske (1940–1944) i suočio se s povratkom tuberkuloze 1942. godine dok je bio u izgnanstvu u Alžiru. Roman je objavljen nekoliko godina nakon rata i odmah je čitan kao alegorija nedavne užasne stvarnosti. Iznenađna izolacija Orana od ostatka sveta zbog bolesti delimično je predstavljala alegoriju nemačke okupacije Francuske, kada je i ona bila odsečena od sveta. Međutim, tematski, Kami koristi kugu da bi razmatrao univerzalne aspekte ljudske sudbine u apsurdnom svetu. Kako objašnjava Tod, smeštanje radnje u kolonijalni francuski Alžir unosi dodatne slojeve značenja, iako Kami namerno univerzalizuje Oran, prikazujući ga kao „bilo koji grad” i izbegavajući eksplicitno bavljenje kolonijalnim pitanjima (Todd, 1997:194). U senci rata i genocida, čitaoci su već do 1948. godine mogli prepoznati atmosferu kolektivnog straha, urušavanje svakodnevnog života i moralne izbore koje nameće smrtonosni i nevidljivi neprijatelj.

Dakle, iako roman *Kuga* nije o konkretnoj istorijskoj epidemiji, ona koristi fiktivnu zarazu da bi prizvala kulturno pamćenje nedavnih katastrofa i ponudila filozofski odgovor na njih. Istorijska rezonanca sa Drugim svetskim ratom (i „kugom” fašizma) stoji rame uz rame sa dubljom egzistencijalnom refleksijom o kugi kao stalnoj mogućnosti u ljudskoj istoriji, kao metafori kojom Kami pokušava da razume rat i zlo.

Metafora kuge i njena književna reprezentacija u uporednom čitanju romana *Verenici* i *Kuga*

Kroz istoriju književnosti, epidemije su retko prikazivane samo kao medicinski fenomeni; one su često služile kao moćne metafore i simboli koji osvetljavaju dublje društvene i moralne dileme. U tom smislu, razumevanje književnih predstava bolesti zahteva teorijski okvir koji prevazilazi granice same medicine i ulazi u domen kulturnih značenja i kolektivnog pamćenja.

U proučavanju zaraznih bolesti dugo je dominirao pristup javnog zdravlja zasnovan na tzv. *modelu nedostatka*, prema kojem je javnost smatrana iracionalnom zbog nedostatka tačnih informacija (Wagner–Egger *et al.*, 2011: 462). Ovaj pristup, međutim, zanemaruje simboličke i kulturne dimenzije bolesti. Upravo pristup društvenih reprezentacija pokazuje da se epidemije ne doživljavaju samo kroz medicinske činjenice, već i kroz priče i narative koji im daju moralno i društveno značenje. Takav okvir omogućava da bolje razumemo kako Manconi u *Verenicima* i Kami u *Kugi* oblikuju kugu ne samo kao infekciju, već i kao snažan simbol društvenog stanja i ljudske odgovornosti, pri čemu njihovi naglasci odražavaju epohe u kojima su stvarali. Manconi, pišući u 19. veku i u duhu italijanskog preporoda, kugu smešta u okvir vere i božanske intervencije. Njegovi junaci suočavaju se sa glađu, represijom i moralnim padom zajednice, ali spas nalaze u hrišćanskom milosrđu, veri i nadi. Epidemija

mu omogućava da osudi nepravdu i korupciju vlasti, ali i da ukaže na mogućnost iskupljenja kroz moralne i religijske vrednosti. Upravo ta kombinacija istorijskog i moralnog posmatranja vodi ga ka interesovanju za ono što Forgač naziva „isključenom istorijom”, tj. istorijom onih čiji se glas retko čuo i koji su u zvaničnim narativima ostajali nevidljivi (Forgacs, 1985: 137). Manconijevo interesovanje za ovu marginalizovanu stranu prošlosti predstavlja jedan od ključnih aspekata njegovog stvaralaštva i naročito se ogleda u prvim verzijama *Verenika* (1821–1827), kao i u *Istoriji Stuba srama*, koji je započeo 1823. godine, ali ga za života nije objavio. Za razliku od tradicionalne historiografije, koja se uglavnom fokusirala na dela „prinčeva i moćnika” i time učvršćivala ideju da istorija pripada samo „velikima”, Manconi se okreće običnim ljudima i njihovoj sudbini. Na taj način preokreće uobičajenu perspektivu i stavlja u središte one društvene grupe koje su u tradicionalnim hronikama ostajale na marginama, a predstavljanje bolesti tako postaje način da se iskaže zabrinutost za društveni poredak i moralnu krizu zajednice, jer kako primećuje Sontag (1978: 72) razumevanje bolesti u književnosti uvek podrazumeva i određeni pogled na društvo.

Kami, međutim, stvarajući u 20. veku, oblikuje sasvim drugačiji pristup. U *Kugi*, kako je već pomenuto, bolest postaje filozofska alegorija apsurdna i totalitarizma, metafora za okupaciju i mehanizme potčinjavanja. Njegovi likovi nemaju oslonac u božanskoj promisli, već u ljudskoj akciji, solidarnosti i ličnom otporu. Epidemija u Oranu ne razotkriva samo strah i patnju, već i pitanje smisla postojanja u svetu bez unapred zadatog reda. Uprkos ovim razlikama, oba autora dolaze do slične poruke: patnja stvara prostor za saosećanje i solidarnost, dok kuga, bilo istorijska ili alegorijska, otkriva dublje istine o društvu i vremenu. Upravo ta dvostruka dimenzija kuge, kao stvarnog događaja i kao simboličkog okvira, omogućava im da bolest upotrebe ne samo za prikazivanje patnje, već i kao sredstvo za preispitivanje društvenih temelja. Za razliku od Manconija, koji veru vidi kao put iskupljenja, Kami kao filozof apsurdna, koristi ovu neselektivnu katastrofu da istraži kako ljudi reaguju kada im se oduzme osećaj kontrole i kada svet deluje lišen smisla. U tom svetu, „ljudi ne umiru zato što to zaslužuju, nego zato što se to jednostavno desi” (Judt, 1998: 7). Taj filozofski okvir omogućava Kamiju da oblikuje likove koji nisu heroji u epskom smislu, već obični ljudi čiji moralni izbori poprimaju ogromnu težinu upravo zato što nisu podstaknuti nagradom ili verom u više značenje.

Doktor Rije, kao glavni lik, ne očekuje pobjedu nad kugom niti veruje u konačni trijumf dobra. Njegova borba je svakodnevna, iscrpljujuća i bez patetike; on jednostavno odbija da odustane od ljudi. Ovakav moralni stav, piše Džad, zasniva se na „sposobnosti da ostanemo solidarni s ljudima i kada nema nade” (Judt, 1998: 8). Doktor Rije zastupa stav blizak Sontaginom idealu, tj. demistifikovan i human odnos prema bolesti. Rije, koji je i pripovedač hronike kuge, odbacuje bilo kakvo metafizičko „zašto” pošasti. Za njega je kuga

konkretna ljudska patnja kojoj treba odgovoriti lečenjem i solidarnošću, bez traženja krivice ili višeg smisla. Njegov racionalni pogled na epidemiju suprotstavlja se religijskom tumačenju Oca Panelua, koji kugu vidi kao Božiji gnev, ali kako se suočava sa nepravdom i patnjom nevinih, njegova vera gubi sigurnost i pretvara se u tiho preispitivanje smisla.

Kami namerno ne navodi tačnu godinu (194–) i izostavlja lokalne detalje kako bi Oran učinio arhetipskim „običnim gradom”, mestom koje iznenada shvata da nikada nije bezbedno, i da je „najoriginalnija stvar u našem gradu teškoće koje prate umiranje” (Kami, 2021: 10). Opisuje Oran kao grad koji „daje prednost navikama” i lišen je „slikovistosti, vegetacije i duše, deluje umirujuće na čoveka; navodi ga da u dremanju provodi život” (Kami, 2021: 11). Oran nije samo mesto radnje već i simbol modernog otuđenog društva, u kojem ljudi žive mehanički, obavljajući svakodnevne obaveze bez dubljeg promišljanja o sopstvenim emocijama, odnosima i postojanju, i sa ritmom koji tera ljude da zaborave na ono što je suštinski ljudsko. Ta svakodnevnost je ključna u daljoj analizi romana, gde kuga predstavlja upravo prekid tog jednoličnog, „normalnog” života i podsećanje da je katastrofa uvek moguća i šokantna. Kami to formuliše u rečenici: „U svetu je oduvek bilo i kuge i ratova. Pa ipak, ljudi ih, kad se pojave, uvek nespremno dočekaju” (Kami, 2021: 39).

Možemo dakle zaključiti da na simboličkom nivou, Kamijeva kuga ima najmanje dva osnovna značenja. Prvo, ona je politička alegorija, gde borba Orana protiv zaraze odražava borbu Francuskog pokreta otpora protiv nacističkog zla, ističući teme solidarnosti, žrtve i važnosti zajedničke borbe protiv nevidljivog neprijatelja. Drugo, ona je etička i egzistencijalna metafora, gde kuga simbolizuje proizvoljnu, besmisleni nesreću koja može pogoditi svakoga, ali i destruktivni impuls koji se nalazi u svakom čoveku. Taj stav se izražava putem lika Žana Tarua, koji objašnjava da svaki čovek nosi „kugu” u sebi, kao ponos, mržnju ili ravnodušnost (Kami, 2021: 229–30).

Na taj način, Kami pretvara epidemiološku stvarnost u moralnu metaforu. Širenje bolesti postaje analogija za širenje dehumanizacije ili saučesništva u nepravdi. I zaista, roman nema jasno definisanog negativca, za razliku od Manconijevih tirana i masa u histeriji, ovde je pravi protivnik bezlično zlo koje svi moraju prepoznati i suprotstaviti mu se. U tom smislu, Kami se u velikoj meri približava Sontaginom stavu da se bolest ne mistifikuje, već da se suočimo s njom kao sa stvarnošću, dok istovremeno promišljamo njene dublje implikacije.

Nasuprot Kamijevoj *Kugi*, Manconijevi *Verenici* živopisno prikazuju kugu kao istovremeno božju kaznu i pokretač društvenih previranja. Narativ vešto upliće religijska verovanja tog doba, prema kojima je kuga često shvatana kao božiji gnev upućen grešnom narodu, sa surovom stvarnošću društva koje se urušava pod teretom bolesti. Epidemija dodatno zaoštrava postojeće društvene tenzije, dovodi do opšte panike, traženja krivaca i progona navodnih „širitelja” zaraze.

Manconi maestralno prikazuje psihološki uticaj kuge na pojedince i zajednice, pokazujući kako strah i očaj mogu dovesti i do izuzetne okrutnosti, ali i do izuzetne plemenitosti. Njegovi likovi se suočavaju sa moralnim i etičkim dilemama koje bolest nameće, preispituju svoju veru i odnose s drugima. Ono što Manconi osvetljava nije samo epidemiološki ili istorijski zapis, već nešto dublje, a to je kolektivna psihologija straha, koja se lako pretvara u agresiju kada izostane poverenje u institucije i racionalni okvir. Pored pomenutih psiholoških posledica, autor prikazuje i način na koji je društvo tog doba kugi pridavalo natprirodna i moralna značenja. Mnogi likovi posmatraju epidemiju kao izraz božije volje ili kaznu za grehe, predstavljajući tipičan barokni pogled tog vremena. Iz takvog tumačenja proističu i kolektivne prakse, u kojima zajednica pokušava da religijskim obredima i simboličnim gestovima otkloni božiji gnev. Simbolički vrhunac tog shvatanja u romanu, jeste velika religijska procesija koju gradske vlasti organizuju da bi umilostivile Boga, a koja ironično rezultira širenjem zaraze. Narodna sujeverja doprinose nastanku kolektivne histerije, jer su širila glasine o tzv. *untorima* – „mazalima”, osobama optuženim da namerno šire kugu mazanjem otrova po zidovima, u dosluhu s đavolom. Manconi pomno beleži ovu kolektivnu histeriju izazvanu praznoverjem, ne da bi je opravdao, već da bi je raskrinkao kao društvenu patologiju, gde kuga postaje ogledalo masovne paranoje i okrutnosti. Ovaj mehanizam Manconi sažima izrazom *deplorabile certezza*, aludirajući na način na koji se termin „mazalo” bez dokaza i bez logike prihvata kao neupitna istina.

Na ovaj način se briše granica između pravde i praznoverja. Nije više važno šta je neko uradio, već šta su ljudi verovali da je uradio. Pravda više ne počiva na činjenicama, već na projekcijama straha i kolektivnom uverenju. To je suština tragedije koju Manconi opisuje kroz narativ o kugi, trenutak kada i vlast i narod zajedno prestaju da razlikuju istinu od neistine. Razlog zbog kojeg su ljudi videli ono što su želeli da vide, nije zato što su nužno zli, već zato što im je strah iskrivio percepciju. Kako Lolini objašnjava, „kada su svi uvereni da se kuga prenosi namerno, da postoji neprijatelj, svaki gest u vidu dodira, pogleda, prisustva postaje sumnjiv” (Lollini, 2022: 51). U toj atmosferi neprekidnog straha, gde svako može biti sumnjiv i potencijalno opasan, Manconi prikazuje još jedan zanimljiv ugao, a to je kako se društvo deli na one koji nose teret neizvesnosti i one koji su od nje oslobođeni. Oni koji su već preležali bolest postaju „oslobođeni”, jer više nisu meta sumnji niti moraju da strepe od zaraze. Njihovo telo, prožeto iskustvom patnje, sada im služi kao zaštita.

On takođe pravi poređenje sa daljom prošlošću, ukazujući na slične obrasce kolektivne paranoje iz perioda lova na veštice (Manconi, 1956: 508). U to vreme, nedužne žene bivale su osuđivane i spaljivane na lomači, i to bez ikakvih konkretnih dokaza o prestupu. Sama sumnja ili optužba, zasnovana na sujeverju i iracionalnom strahu zajednice, bila je dovoljna da presudi njihovoj sudbini. Autor ovim poređenjem naglašava da društva, kada podležu kolektivnim strahovima, često suspenduju racionalne mehanizme i zamene ih

proizvoljnim osudama, pri čemu pojedinac postaje žrtva zajednički stvorene fikcije. Sve ove misli jasno izražavaju logiku metafore žrtvenog jarca, gde društvo radije daje kugi ljudski uzrok, kako bi moglo da kazni nekog krivca, nego da se suoči s haotičnom i neshvatljivom prirodom patnje. U tom smislu, Lolini u svojoj savremenoj interpretaciji Manconija prepoznaje pojavu koju naziva „sindromom zavere”, tj. modelom ponašanja u kojem se, u uslovima opšte nesigurnosti i institucionalnog zataškavanja, ljudi okreću iracionalnim objašnjenjima i traže krivce u pojedincima. Na taj način kuga postaje test racionalnosti i empatije zajednice (Lollini, 2022: 41).

Takođe, likovi pokazuju različite odgovore na kugu, u skladu sa svojim moralnim i društvenim pozicijama. Don Rodrigo, glavni antagonista, strada od kuge kao izraz „božanske pravde”, čija smrt takođe predstavlja i razrešenje narativne napetosti, budući da je on razlog zbog kojeg se Renco i Lucija nisu venčali na početku romana, dok pokajanje Bezimenog simbolizuje mogući put isкупljenja. Međutim, najdublji prikaz društvenog stava prema kugi nalazi se u masovnom ponašanju. Masa, zahvaćena strahom i praznoverjem, progoni navodna „mazala”, pali kuće, napada lekare i odbacuje razum. Manconi tu koristi kugom pogođeno društvo kao ogledalo kolektivne psihoze, ali i kao upozorenje na opasnosti kada vlast ne reaguje odgovorno i kada religija biva zloupotrebljena za opravdavanje nasilja.

S druge strane, primeri pozitivnog odgovora na kugu u *Verenicima* oličeni su u likovima kao što je otac Kristofor, koji u trenucima kolektivnog straha zadržava veru u pravednost i saosećanje, i kardinal Federigo Boromeo, koji se ne povlači pred epidemijom već ostaje među narodom, pružajući pomoć, nadu i utehu. Ovi likovi simbolizuju Manconijev ideal hrišćanske čestitosti i samopožrtvovanja. Takođe, i Renco i Lucija predstavljaju čestite, skromne, ali istrajne pojedince čije poštenje i vera opstaju uprkos nasilju i nepravdi. Njihova ljubav postaje simbol otpora samovolji moćnika i nepravdi društvenog poretka, ali i samoj bolesti, jer su oboje imali i preživeli kugu.

Kuga je, dakle, predstavljena kao metafora sveta u kojem je teško razlučiti božansku pravdu od haosa, i u kojem čak i oni najsvetiji mogu biti u zabludi. Na taj način roman ne samo da opisuje prošlu katastrofu, već ulazi u italijansko kulturno pamćenje kao tekst koji oblikuje predstavu o kugi istovremeno kao realnoj nesreći i kao simbolu moralnog iskušenja, oslikavajući duh 17. veka verno, ali i sa kritičkim odmakom.

Upravo iz tog razloga se oba romana, i *Verenici* i *Kuga*, mogu posmatrati kao dela koja prevazilaze istorijski okvir i otvaraju univerzalna pitanja o ljudskom postojanju. Kuga u njima funkcioniše kao ekstremna situacija koja razotkriva dubinske slojeve ljudske prirode, gde ona ne menja karaktere, već ih ogoljava, iznoseći na videlo već postojeće vrline, slabosti,

strahove i sposobnosti za solidarnost. I Manconi i Kami prikazuju široku lepezu reakcija, od herojstva do sebičnosti, ali njihov fokus ostaje različit: Manconi gradi narativ vere, nade i milosrđa, dok Kami insistira na egzistencijalnoj etici i ljudskoj odgovornosti bez transcendentalnog oslonca.

Završeci *Verenika* i *Kuge* nude dva suštinski različita odgovora na iskustvo epidemije. Završnica *Verenika* u osnovi je prožeta utehom i uverenjem u božansku pravdu, što se najjasnije ogleda u Rencovom iskrenom oproštaju don Rodrigu nakon njegove smrti, i ostvarenju njegove i Lucijine zajednice. Ipak, Manconi ne dopušta da kraj bude potpuno idiličan. Kroz lik dum Abondija pokazuje da kuga ne donosi univerzalni moralni preobražaj. Dum Abondio govori da je kuga „božiji bič” i „dobra metla” koja je „pomela” nasilnike (Manconi, 1956: 602). Njegova reakcija otkriva kako ljudi, umesto da u tragediji pronađu istinsku pouku ili saosećanje, često tumače nesreću na način koji im donosi ličnu utehu ili oslobađa od odgovornosti. Manconi ovim postupkom koristi ironiju kako bi osvetlio kontrast između strašne stvarnosti epidemije i banalnih, oportunističkih načina na koje ljudi mogu da je tumače, pokazujući da kuga ne menja ljudsku prirodu, već je ogoljava, otkrivajući u slučaju dum Abondija strah, kukavičluk i duhovnu ograničenost.

Na taj način roman šalje dvostruku poruku: s jedne strane pruža utehu i slavi hrišćanske vrline, a s druge podseća da ni najveće katastrofe ne menjaju ljude uvek iz korena, već ih razotkrivaju onakvima kakvi već jesu.

Kami, nasuprot tome, izbegava svako definitivno razrešenje. Kada se kuga u Oranu povuče, stanovnici se vraćaju svakodnevicu, ali doktor Rije upozorava da se „bacil kuge nikada ne umire i ne nestaje bez razloga, da može decenijama spavati u nameštaju ili lanenim sanducima, da strpljivo čeka u spavaćim sobama, podrumima, sanducima i policama za knjige, i da će možda doći dan kada će probuditi svoje pacove i poslati ih da umru u nekom srećnom gradu” (Kami, 2021: 278), ostavljajući čitaoca bez osećaja trijumfa. Time se potvrđuje njegova egzistencijalistička vizija sveta u kojem zlo uvek vreba i u kojem jedini odgovor leži u ljudskoj budnosti, odgovornosti i solidarnosti. Oba romana, iako razdvojena epohom i duhom vremena, koriste kraj epidemije da otvore pitanja smisla i morala: dok Manconi nudi utehu kroz veru i obnovu poretka, Kami ostavlja nemirnu svest o stalnoj pretnji zla i nužnosti neprekidne borbe. Na ovaj način oba autora potvrđuju trajnu snagu književnosti da kroz narativ o bolesti istražuje najdublja pitanja ljudskog postojanja i moralnog izbora.

Zaključak

U romanima *Verenici* Alesandra Manconija i *Kuga* Albera Kamija, kuga prevazilazi svoj status istorijske bolesti i postaje ogledalo kroz koje društvo posmatra sebe u stanju krize. U Manconijevom delu, epidemija iz 1630. godine predstavlja trenutak istine za pokvareno,

praznoverjem zadojeno i represivno društvo pod stranom dominacijom. Kroz patnju i iskušenje, pojedinci imaju priliku za moralni preobražaj, a čovečnost i vera se potvrđuju kao stubovi obnove. Kuga je, u tom okviru, kazna, ali i prilika za iskupljenje; ona je metafora božanske providnosti, ali i konkretan istorijski događaj sa strašnim posledicama koje su rezultat ljudskog neznanja i slabosti.

Kod Kamija, kuga simbolizuje univerzalnu i stalnu pretnju zlu, smrti i apsurd, bez ikakvog božanskog smisla ili utehe. Ona testira etički kapacitet pojedinca u svetu bez metafizičkih garancija. Borba protiv kuge u Oranu postaje model za svakodnevni otpor protiv nepravde, ravnodušnosti i nihilizma. Umesto teološkog odgovora, Kami nudi moralnu odgovornost, solidarnost i lucidnu svest o apsurd. Njegov junak ne veruje u spasenje, ali veruje u potrebu da se deluje protiv patnje. Oba autora se, na različite načine, angažuju u preispitivanju kolektivnih odgovora na katastrofu, koristeći kugu kao literarno i simboličko sredstvo. Njihovi romani, iako razdvojeni vremenski, ideološki i kulturno, osvetljavaju kako kriza iznosi na videlo temeljne istine o društvu: kako se ponašaju vlasti, kako reaguju ljudi, i da li je moguće sačuvati dostojanstvo, dobrotu i smisao u vremenima očaja.

U svetlu savremenih pandemija i globalnih kriza, povratak Manconiju i Kamiju pruža dragocen uvid ne samo u prošla društva, već i u našu sopstvenu savremenost. Njihova dela ostaju svedočanstva o ulozi književnosti u očuvanju kulturnog pamćenja i moralnog promišljanja, pozivajući nas da prepoznamo kugu ne samo kao bolest iz prošlosti, već i kao stalnu mogućnost unutar ljudske istorije i prirode.

Literatura

- Ferroni, G. (2009). *Prima lezione di letteratura italiana*. Bari: GLF editori Laterza.
- Forgacs, D. (1985). Manzoni and the discourses of history and fiction. *Romance Studies*, 3(1), 128–142. Dostupno preko: <https://doi.org/10.1179/ros.1985.3.2.128>
- Kami, A. (2018). *Kuga* (D. Zakić, prev.). Beograd: Kontrast izdavaštvo.
- Kaur, G. (2021). Reproaching Albert Camus' *The Plague* in the times of novel coronavirus pandemic. *International Journal of Applied Research, (Special Issue 6)*, 35–37.
- Khan, M. Y., & Jahangeer, P. S. (2017). Novel as a cultural narrative. *International Journal of English Literature and Social Sciences (IJELS)*, 2(6), 116–120. Dostupno preko: <https://doi.org/10.22161/ijels.2.6.17>
- Lollini, M. (2022). Re-reading Manzoni at the time of COVID-19: Contagion, ethics and justice. *Forum Italicum*, 56(1), 38–75. Dostupno preko: <https://doi.org/10.1177/00145858221081889>
- Manconi, A. (1956). *Verenici* (J. Đaja, Prev.). Beograd: Prosveta.

- Sontag, S. (1978). *Illness as metaphor*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Spencer, J. (2004). Fictions of Disease, Monstrous Appetites and Greed. *Reformation*, 9(1), 255–264. Dostupno preko: https://doi.org/10.1179/ref_2004_9_1_013
- Todd, O. (1997). *Albert Camus: A life*. New York, NY: Alfred A. Knopf.
- Wagner-Egger, P., Bangerter, A., Gilles, I., Green, E. G. T., Rigaud, D., Krings, F., Staerklé, C., & Clémence, A. (2011). Lay perceptions of collectives at the outbreak of the H1N1 epidemic: Heroes, villains and victims. *Public Understanding of Science*, 20(4), 461–476. Dostupno preko: <https://doi.org/10.1177/0963662510393605>

Milica R. Bulatović

**PLAGUE AS METAPHOR AND MIRROR OF SOCIETY: CULTURAL MEMORY
IN ALESSANDRO MANZONI'S *THE BETROTHED* AND ALBERT CAMUS'S *THE
PLAGUE***

Summary: The paper demonstrates that both Alessandro Manzoni's *The Betrothed* and Albert Camus's *The Plague* employ the epidemic not merely as a historical or medical fact, but as a narrative framework through which social, moral, and existential dimensions of crisis are revealed. In *The Betrothed*, the calamity of the plague in seventeenth-century Milan serves as both a catastrophe and a moral trial. Manzoni vividly uncovers the systemic moral rot of the ruling class, deep social inequality, superstition, and collective hysteria alongside a counter current of robust faith, genuine compassion, and Christian charity which, in his view, is indispensable for human survival and societal renewal.

In contrast, Camus makes the plague universal, turning it into a philosophical metaphor. The epidemic in Oran becomes an allegory for absurdity, totalitarian oppression, and the human condition in a world devoid of any higher meaning. Human responsibility, the need to resist, and the urge to stand in solidarity with others becomes the only answer to an indifferent menace. The novel's conclusion offers no comforting resolution, but instead asserts that the "plague bacillus never dies" and that vigilance against evil must be eternal.

Taken together, the findings indicate that plague narratives in both novels do not simply recount historical trauma but actively shape cultural memory. They reveal that epidemics function as catalysts that expose pre-existing virtues and flaws, forcing societies to confront issues of justice, solidarity, and moral responsibility. In this sense, Manzoni and Camus confirm that literature can preserve and reinterpret collective experiences of suffering, providing enduring insights into the ethical demands of crisis.

Key words: plague, *The Betrothed*, Alessandro Manzoni, Albert Camus, illness as metaphor, Susan Sontag

Datum prijema: 28.8.2025.

Datum ispravki: 28.10.2025.

Datum odobrenja: 30.10.2025.